

УДК 631.11:332.64:330.3

Богінська Л. О., ст. викладач, аспірант (Сумський національний аграрний університет)

РОЗВИТОК ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ ОЦІНКИ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОРДАСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Визначено місце еколого-економічної оцінки якості ґрунтів в організації раціонального землекористування. Проведено оцінку земель в регіональному аспекті за окремими напрямками екологічної якості ґрунтів.

Определено место эколого-экономической оценки качества почв в организации рационального землепользования. Проведена оценка земель в региональном аспекте по отдельным направлениям экологического качества почв.

The place of ecological and economic evaluation of soil quality in the organization of rational land use. An evaluation of the regional aspect of particular fields of environmental soil quality.

Вступ. Сучасний аграрний комплекс України вступив у період розвитку ринкових цінностей в сфері аграрних відносин. Тому виникає необхідність вдосконалення методики еколого-економічної оцінки земельних ресурсів, залучених в аграрне виробництво.

Визначенню еколого-економічної оцінки земельних ресурсів сільськогосподарського призначення передують наступні оцінки: бонітування ґрунтів; економічна оцінка земель; грошова оцінка земель.

У контексті розвитку еколого-економічної оцінки сільськогосподарських земель найбільш важливим є комплексний підхід щодо дослідження об'єктивних природних властивостей та суб'єктивних соціально-економічних особливостей використання земель. Виходячи з цього, еколого-економічна оцінка сільськогосподарських земель базується на використанні методологічних підходів щодо оцінки ґрунтового покриву як природно-історичного утворення, завдячуючи здатності якого до саморозвитку та самовідновлення, підтримуються сприятливі екологічні умови, а також всебічного дослідження соціально-економічної цінності земель як основного засобу виробництва, операційного базису розміщення продуктивних сил [1].

Ми вважаємо, що еколого-економічну оцінку земельних ресурсів сільськогосподарського призначення можливо представити у вигляді сукупних і послідовних різновидів оцінки. Причому, залежно від призначення, структура еколого-економічної оцінки може бути змінена.

Комплексність інформації в еколого-економічній оцінці досягається шляхом здійснення розрахункових інтегральних показників оцінки якості сільськогосподарських земель на основі аналізу динамічних і статичних, в тому числі кадастрових та інших даних щодо врахування їх властивостей та ознак сільськогосподарських земель [2].

Аналіз остатніх досліджень. Проблемам оцінки, раціонального використання, охорони та відтворення земельних ресурсів сільськогосподарського призначення присвячені роботи відомих науковців: О.Ф. Балацького, І.К. Бистрякова, В.А. Борисової, П.П. Борщевського, Г.Д. Гуцуляка, А.С. Даниленко, Д.С. Добряка, С.М. Іляшенко, О.Л. Кашенко, М.А. Лендела, В.В. Медведєва, Л.Г. Мельника, Л.В. Мельника, В.Я. Месель-Веселяка О.І. Павлова, М.Ф. Реймерса, І.А. Розумного, П.П. Руснака, П.Т. Саблука, П.М. Скрипчука, А.Я. Сохничя, О.М. Теліженко, А.М. Третяка, В.М. Трегобчука, М.М. Федорова, С.Д. Черьомушкіна, А.В. Чупіса та інші.

Проте, здебільшого, в наукових працях розглядаються окремі аспекти ефективного сільськогосподарського землекористування. При цьому подальша трансформація земельних відносин має спиратися на більш детальнішу еколого-економічну оцінку земель сільськогосподарського призначення, що зрештою і обумовлює актуальність даної статті.

Методика дослідження. Методологічною основою дослідження стали праці та розробки вчених – економістів та аграрників, що досліджують питання оцінки природних ресурсів, вивчення існуючих підходів щодо вартісної оцінки земельного потенціалу (монографічний метод). Були використані методи: статистичний, графічний (при аналізі стану земельних ресурсів Сумської області); метод кореляції (при визначенні втрат урожаю при зниженні вмісту гумусу в ґрунті); метод кореляційно-регресійного аналізу та прогнозування; абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення та формування висновків), метод порівняння (порівняння фактичних і прогнозованих показників), соціологічний та інші загальноприйняті статистичні методи.

Постановка завдання – проаналізувати розвиток еколого-економічної оцінки земель сільськогосподарського призначення з урахуванням якості ґрунтів, що дасть можливість послабити навантаження на землі аграрного виробництва, підвищити віддачу виробничих ресурсів (зокрема, земельних) при дотриманні норм ґрунтозахисту, впровадження механізму відтворення якості ґрунтів.

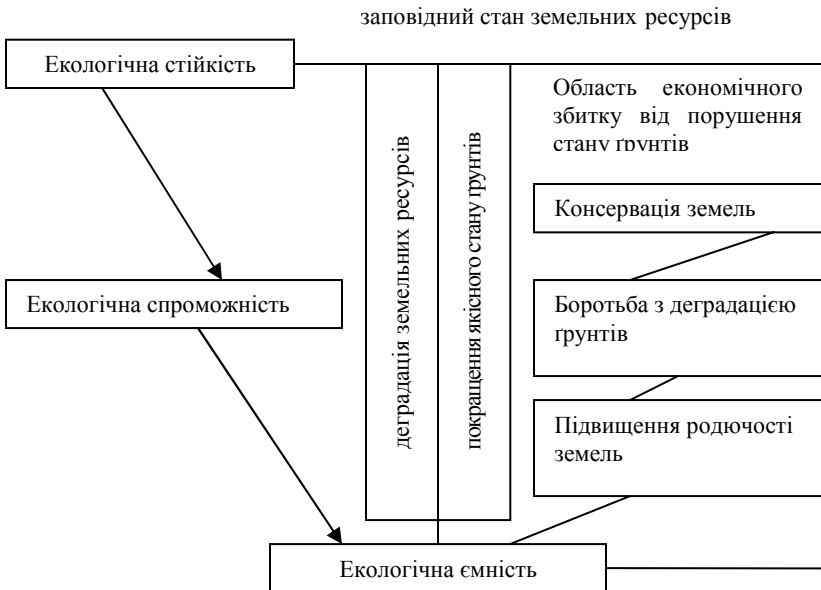
Результати дослідження. Питанням діагностики та контролю за якісним станом ґрунтів сільськогосподарських підприємств відповідає моніторинг та паспортизація земельних ділянок, які направлені не тільки на виявлення змін у стані земельних ресурсів, але й на аналіз і формування дій з відтворення земель.

Нами запропонована модель зміни якісного стану сільськогосподарських земель (рис. 1), для аналізу ступеня переходу стану земельних ресурсів від екологічної стійкості до екологічної ємності (область деградації земельних ресур-

сів), а також для обґрунтування заходів покращення якості ґрунтів (від деградованих ґрунтів до екологічно безпечних).

На думку автора, правове забезпечення якості продукції АПК, виробленої на екологічно задовільних ґрунтах, повинно бути спрямоване в першу чергу на формування інституту позитивної відповідальності, тобто відповідальності не за правопорушення, а за досягнення заданого або бажаного результату, тобто перехід моральної відповідальності у правовий принцип. При цьому заборонні законодавчі акти повинні доповнювати відповідні економічні механізми, сформовані виходячи з загального характеру юридичного оформлення соціально-економічних відносин з приводу виробництва агропромислової продукції.

Деградація та забруднення навколишнього природного середовища є наслідками надмірного залучення земельних ресурсів до використання в аграрній сфері, зростання антропогенних навантажень на них до критичних рівнів, нерациональної господарської діяльності, порушення екологічно допустимих співвідношень: з одного боку – між природою та сільськогосподарськими угіддями, з другого – між орними землями, природними кормовими угіддями та багаторічними насадженнями, а з третього боку – між лісовими та сільськогосподарськими угіддями.

Земельні ресурси непридатні для використання за призначенням

Рис. 1 Регулювання екологічної рівноваги земельних ресурсів сільськогосподарського призначення

Оцінка території Сумської області показала, що з 18 районів несприятливий стан земель мають 6 районів. З 2383 тис. га площі області сільгоспугіддями зайнято 1702 тис. га, тобто більше 74%. Середня лісистість – 9,7% при оптимальній приблизно 20%. Еродовані землі – 305,1 тис. га, виведені з обробітку малопродуктивні орні землі – 27,7 тис. га. Питома вага еродованих і ерозійно небезпечних земель в загальній площі земель наближається до 16,3%, забруднених солями важких металів - до 48% [174]

При застосуванні можливих методів покращення стану ґрунтів все ж таки має місце залишкове порушення якості земель, що веде до появи економічного збитку (рис. 1, 2).

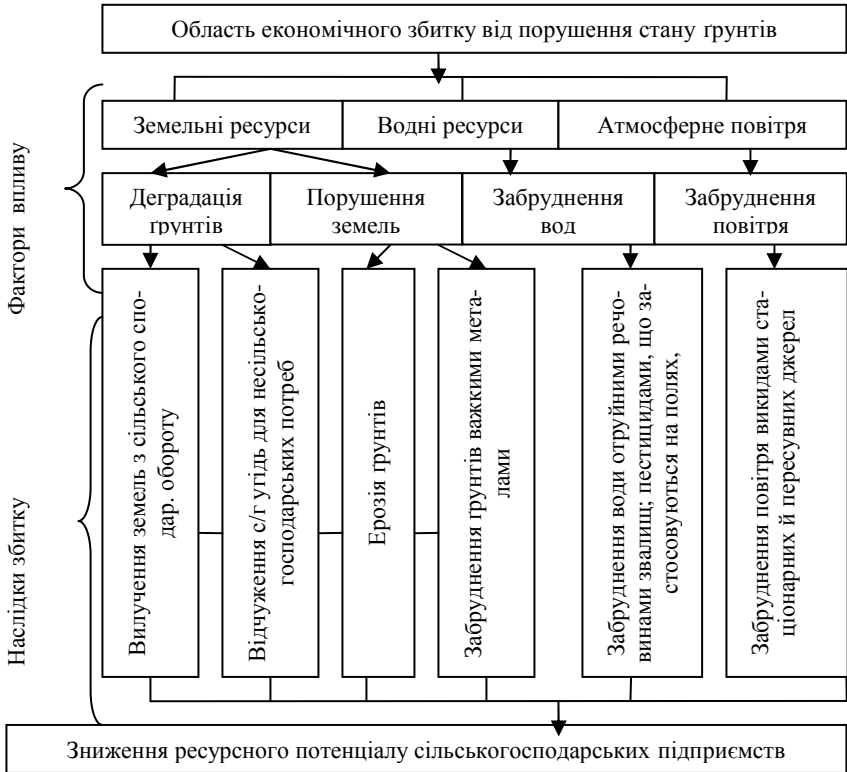

Рис. 2. Функціональна структура економічного збитку сільськогосподарських підприємств

Аналіз показує, що найбільші зміни ґрунти сільськогосподарських підприємств зазнають при їх безпосередній участі у виробництві. Продуктивна здатність ґрунтів може бути вичерпана. Розумним виходом з даної проблемної ситуації буде регульований вивід площ сільськогосподарських угідь з господарського використання (консервація їх частини) до моменту відновлення і подальшого зростання економічного потенціалу сільськогосподарського підприємства. Для цього необхідна об'єктивна екологічна оцінка стану ґрунтів області при проведенні моніторингу.

Земельні ресурси сільськогосподарських підприємств при погіршенні своїх якісних характеристик може переходити від стану екологічної стійкості до повної деградації (екологічна сміть). Родючість ґрунту зменшується у міру збіднення його складу, перш за все вмістом гумусу.

Ступінь деградації ґрунтів (критерій – зниження родючості (недобір врожаю у %)) має наступну градацію:

- екологічна стійкість – відсутня деградація (потенційна урожайність досягнута) – суспільна необхідність;
- екологічна спроможність: слаба (до 10% втрати урожаю), середня (10-20% втрати урожаю) – соціальна доцільність, сильна (50-80% втрати урожаю) – потреба в покращенні якісного стану ґрунтів;
- фаза екологічної ємності – повна (до 100%) втрата родючості.

Родючість ґрунтів є змінною якістю землі, яка визначається вмістом гумусу. До вичерпання гумусу призводить його виробниче використання (винос з врожаєм), а також повітряна та водна ерозія ґрунтів.

Для кількісної оцінки родючості ґрунтів використовують показники, які знаходяться в кореляційного зв'язку з урожаєм. Згідно з методикою Харченко О.В. [3] максимальний бал бонітету ґрунтів по Сумському регіону складає 80, що відповідає вмісту 5,2% гумусу в ґрунті. При таких показниках потенційна (максимально можлива) урожайність зернових в області може сягнути 86,4 ц/га.

Нами зроблений кореляційний аналіз залежності рівню врожаю зернових від вмісту у ґрунтах гумусу. На 01.01.2009 середній вміст гумусу по області складає 3,55%, в тому числі максимальний – 4,60% (Білопільський район) та мінімальний – 1,6% (Ямпільський район).

Здійснена кореляція: зниження вмісту гумусу на 0,1% призводить до втрати врожаю зернових – 3 ц/га. Тоді за даними розрахунків отримуємо, що:

- при відсутності деградації ґрунтів (фаза екологічної стійкості) – має місце потенційний урожай – найбільш можливий, який визначається біологічними можливостями культури і який можна одержати при ідеальних ґрунтово-кліматичних та агротехнічних умовах;

- при слабкій деградації ґрунтів (10% втрати врожаю) (фаза екологічної спроможності) – прогнозована врожайність зернових складає 77,8 ц/га, вміст гумусу в ґрунті – 4,9%;

- при середній деградації ґрунтів (20% втрати врожаю) (фаза екологічної доцільності) – прогнозована врожайність зернових складає 69,2 ц/га, вміст гумусу в ґрунті – 4,6%;

- при сильній деградації ґрунтів (50% втрати врожаю) (фаза екологічної допустимості) – прогнозована врожайність зернових складає 43,2 ц/га, вміст гумусу в ґрунті – 3,6%;

- при сильній деградації ґрунтів (50% втрати врожаю) (фаза екологічної допустимості) – прогнозована врожайність зернових складає 17,3 ц/га, вміст гумусу в ґрунті – 2,9%;

- при повній деградації ґрунтів (фаза екологічної ємності) земля перестає бути засобом виробництва й предметом праці для сільського господарства.

На даний час по Сумській області при вмісті гумусу в 3,55% потенційна урожайність зернових повинна скласти 49,5 ц/га. Фактична ж урожайність складала 35,7 ц/га. Це свідчить про науково необґрунтоване ведення землероб-

тва в області та про незбалансовані втрати при вирощуванні та збиранні зернових.

В умовах, коли замість капіталізації вартості землі відбувається її втрата (замість ренти з'являється антирента), це впливає і на формування ціни землі, бо відбувається її економічне знецінення. Слід зазначити, що у маржинальному визначенні базової ціни землі приведена рента та капіталізована вартість постають як еквіваленти. Але ціна придбання землі у власність (ціна купівлі-продажу) сама вже постає як її капітальна вартість. В наших умовах, де ринок купівлі-продажу землі лише починає формуватися, капіталізовану вартість визначити неможливо. Тому доцільно розглядати капітальну вартість, для чого пропонується скористатися грошовою оцінкою землі за кадастром, яка відбиває розрахункову вартість цього специфічного природного ресурсу (агрокапіталу).

Грошова оцінка землі Сумської області на 01.01.2011р. складає 17825грн за 1 га землі. Виходячи із зміни стану земельних ресурсів сільськогосподарського призначення від фази екологічної спроможності до фази екологічної допустимості (втрата врожаю 10-50%%), визначимо розмір антиренти (AW) та з'ясуємо її складові. Для цього представимо модель:

$$AW = \frac{K_3 - P_3}{1+i} \quad (1)$$

де K_3 – грошова оцінка землі; P_3 – оцінка землі при різних екологічних фазах.

Норму фінансового ринку визначимо з банківської процентної ставки 50%. Тобто норма складає $i=50/100=0,5$.

Розрахуємо антиренту :

- при 10% втраті врожаю:

$$AW = \frac{17825 - 16042}{1,5} = \frac{1783}{1,5} = 1188 (\text{грн./га / рік}),$$

- при втраті врожаю 20%:

$$AW = \frac{17825 - 14260}{1,5} = \frac{3565}{1,5} = 2376 (\text{грн./га / рік}),$$

- при 50% втраті врожаю:

$$AW = \frac{17825 - 8912}{1,5} = \frac{8913}{1,5} = 5942 (\text{грн./га / рік}).$$

Тобто антирента становить в середньому 3168 грн на 1 га за рік. Середньогалузеві виробничі витрати становлять 2280 грн/га, решта складає 888 грн/га за рік (3168-2280), або 74 грн/га в місяць (888:12). Це можна інтерпретувати таким чином: володіння 1 га землі є збитковим і "коштує" землев-

ласнику 74 грн на місяць. Ці збитки (або витрати володіння) не мають відповідного грошового покриття з інших джерел доходу (заробітної плати, пенсій тощо, виплата яких, до речі, є імовірною, а не закономірною).

Висновки. Відтворення земель повинно бути не декларативним напрямком земельної або аграрної реформи взагалі, воно повинно бути пріоритетом, насамперед, у реформі прав земельної власності.

Амортизація ґрунтів доцільна, оскільки вона: дозволяє здійснювати моніторинг земель з урахуванням екологічного фактору агровиробництва, яким є родючість ґрунтів; дозволяє запровадити механізм еколого-економічної відповідальності за виснаження ґрунтів; стимулює додержання вимог агротехнологій в кожному окремому господарстві; дозволяє формувати державний фонд фінансових ресурсів цільової спрямованості для відновлювання родючості ґрунтів; підвищує цінову конкурентоспроможність сільськогосподарської екологічно чистої продукції, яка одержана без вичерпання гумусу; сприяє продовольчій безпеці країни; встановлює екологічний імператив для сільськогосподарського виробництва; дозволяє запроваджувати механізм економічного стимулювання екологічно збалансованого землеробства; знижує цінову конкурентоспроможність продукції, виготовлення якої призводить до падіння родючості ґрунтів.

1. Богінська Л. О. Амортизація земель сільськогосподарського призначення / Л. О. Богінська / Науковий виробничо-практичний журнал Вінницького фінансово-економічного університету. Серія “Регіональна бізнес-економіка та управління” – В., 2006. – № 11. – С. 50-55. 2. Бринзя Г. З. Еколого-економічна оцінка земель сільськогосподарського призначення на ландшафтній основі / Г. З. Бринзя // Наука й економіка : наук.-теорет. журн. Хмельницького екон. ун-ту. – Хмельницький : ПВНЗ “ХЕУ”, 2009. – Вип. 4 (16), т. 2. – 293 с. 3. Харченко О. В. Основи програмування врожаїв сільськогосподарських культур: навчальний посібник / [за ред. акад. УААН В. О. Ушкаренка]. – 2-е вид., перероб. і доп. – Суми : ВТД «Універ. книга», 2003. – 296 с. 4. Экологическая оценка и экологическая экспертиза / [Черп О. М., Хотулева М. В., Виниченко В. Н. и др.]. – М. : СоЭС, 2000. – 232 с.

Рецензент: д.е.н., професор Левицька С. О. (НУВГП)